

Tóth Eszter Zsófia – Murai András. Szex és Szocializmus, Avagy „hagyjuk a szexualitást a hanyatló nyugat ópiumának”? Budapest: Libri Kiadó, 2014. 224 oldal. ISBN: 9789633102916.

2014-ben megszületett a *Szex és szocializmus, avagy „hagyjuk a szexualitást a hanyatló nyugat ópiumának”?* című könyv Tóth Eszter Zsófia és Murai András tollából. A szerzők szerint a kötet célja az, hogy bemutassa mit lehetett mondani és hogyan lehetett beszélni a szexualitásról a Kádár-korban, mert ennek révén az olvasók nemcsak az állam-szocialista politikai rendszerbe, hanem a korszak mindennapjaiba is betekintést nyerhetnek. Hogyan jelent meg a közbeszédben a szexualitás témaköre, ki és mit mondhatott erről a témáról milyen fórumokon keresztül? A kérdés megválaszolásához a szerzők a nyilvános és nem nyilvános szféra határainak alakulását vizsgálják az 1960-as évektől a rendszerváltásig – korabeli újságok, szociográfiák, filmek és interjúk felhasználásának segítségével.

A kötet szerzői Tóth Eszter Zsófia és Murai András, mindketten a múltbéli történekek kutatói. Tóth Eszter Zsófia történész, társadalomkutató, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa. Fő kutatási területe az 1945 utáni társadalomtörténet, nőtörténet. Több könyve is megjelent a témában, többek között a *Kádár leányai, nők a szocialista időkben* címmel (2010) és a „*Puszi Kádár Jánosnak*” *Munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben* című 2007-es kötet. Murai András filmtörténész, kommunikációkutató, a Nyugat-magyarországi Egyetem és a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola docense. Fő kutatási területe a társadalmi emlékezet és a film kapcsolata.

Bár az államszocializmus nőpolitikájáról születtek már tudományos értekezések többek között Adamik Mária (1994), Fodor Éva (2003) és Susan Zimmermann (2010) tollából is, ahol részletesen tárgyalják a nők szerepét államszocializmusban, kellő figyelmet szentelve annak, hogy a párt ideológiájában miként jelent meg a nők szerepe. Azonban talán mondhatjuk, hogy a *Szex és Szocializmus* témája a magyar tudományos közegben újszerűnek számít. A szerzők célja a testiség a párkapcsolat beszédmódjának feltárása az állam-szocializmus időszakában különböző kulturális termékeken keresztül, amelyről magyarul még nem sokat olvashattunk, részben azért is, mivel a szexualitás ilyen fajta megközelítését a magyar történészek többsége többnyire figyelmen kívül hagyta. Önmagában a Kádár korszakról szóló tudományos szövegek megjelentetése is meglehetősen nehéz terepnek számít, hisz a Kádár-korszak óta talán még nem telt el annyi idő, hogy megfelelő távolságból

tanulmányozhassuk a korszakot. Nálam idősebb családtagokkal beszélgetve a könyvről gyakran elhangzott az, hogy ők „nem erre” emlékeznek.

Külföldön a közelmúltban több hasonló témájú könyv is született. A szerzők által is idézett Josie McLannen (2011) például az NDK-t jellemző szexről és szerelemről írt könyvet. Mivel a szocialista országok mindegyikére más és más jellemző, és a hazai kutatásban a szexualitás témaköre tabunak számít, a *Sex és Szocializmus* nagyszerű és mindenféleképpen üdvözlendő kezdeményezés arra, hogy a magyar közeget jobban megismerhessük, és amely aztán a magyar tudományos életben is további diszkurzust indíthat el.

Ami a könyv szerkezetét illeti, a könyv két fő részből és az utóhangból áll. Az első, a „Sex és politika” című, melynek főbb témái az abortusz és népesedéspolitika, a családmodellek változása, valamint a prostitúció. A szerzők kitüntetett figyelmet szentelnek a korabeli nyomtatott sajtónak és a sajtóban megjelenő vitáknak. Abból indulnak ki, hogy az állam-szocialista időszakban a sajtóban a vitáknak fontos ideológiai szerepe volt; az ott megjelent szövegek segítségével az állam egy modern ország képét festhette magáról. Ugyanakkor az újságoknak nevelő szándéka is volt, a helyes viselkedést kívánták bemutatni és megerősíteni, ezért a folyóiratokban a vitázók mindig a hivatalosan elvárt álláspontot képviselték. Gyakori volt az oktató, nevelő programok szervezése is: az 1973-as népesedéspolitikai határozat céljai között szerepelt a gyermekgondozási segély és a családi pótlék összegének felemelése mellett az egészségügyi, családtervezési ismeretek oktatásának bevezetése (18).

Az állam népeséggpolitikájának bemutatása során a szerzők az abortusztól szóló diszkurzusokat is vizsgálják. Az állam népeséggpolitikájának törekvései közé tartozott, hogy serkentsék az állampolgárokat a gyermekvállalásra, ezért a Minisztertanács az abortusz feltételeit szigorította. Az abortusztól megjelenő diszkurzusok, például a *Nők Lapja* cikkeinek döntő többsége, megpróbálta elriasztani a nőket az abortusztól orvosok által írt szövegek segítségével. A nők számára a férjzett státuszt, a gyermekek számára a teljes családot tartották az ideálisnak és ezt a véleményt képviselték az újságok hasábjain is (25-31).

Hasonlóan igyekezett befolyásolni a fiatalok értékítéletét az *Ifjúsági Magazin*, mely, mint a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség hivatalos lapja, a hatalom meghosszabbított kezének is tekinthető és csakúgy, mint a *Nők Lapja*, diszkurzusok szabályozásán keresztül próbálta befolyásolni a fiatalok szexuális viselkedését (54). A szerkesztőségbe érkezett olvasói levelek megerősítették az *Ifjúsági Magazin* szerkesztőit abban, hogy a fiataloknak nincs kihez fordulniuk kérdéseikkel, így mindenféleképpen szükséges a lap irányadása. A lap célja a szexualitásról való beszéd megjelenítése és szabályozása szakértők (többnyire orvosok és pszichológusok) által írt

cikkeken keresztül. Tóth és Murai rámutatnak arra, hogy a felvilágosító irodalomnak is az volt a szerepe, hogy az ifjúságot a „helyes” viselkedésre és az ideálisnak tartott házasesetre neveljék. Bár a modernség látszatát keltve a vizsgált korszakban megjelentek könyvek alternatív családmodellekről, többek között a nyitott házasságról is (például 1978-ban Szilágyi Vilmos által írt *A házasság jövője – avagy a jövő házasságai*), a médiában megjelenő vitázárókban ezeket mindig rossz választásnak mutatták be.

A „Dologtalan, luxus életmódot hajhászó léha elkövetők?” című fejezetben a szerzők áttekintik még a prostitúcióról szóló korabeli társadalmi diszkurzust is. Akárcsak a szocialista tömb más országaiban, a prostitúció Magyarországon is üzletszerű kéjelgésnéként kategorizálódott a jogban, s mint ilyen, bűncselekménynek számított egészen 1993-ig (82). A prostitúciót a szocialista állam erkölcsét veszélyeztető tevékenységnek ábrázolták a korabeli a szociográfiák. A rendészeti diszkurzusokra jellemző volt, hogy a prostituáltakat tették felelőssé a sorsukért, mivel moralizáló érvelésük logikája értelmében ezek a nők nem akartak dolgozni és csak állítólagos luxusigényeik miatt tértek erre az útra. Ezen a ponton érdekes párhuzamot lehetne vonni a mai helyzettel, ahol a médiában még mindig gyakran hallhatóak a prostituáltakat és a (családon belüli) erőszak áldozatait a saját sorsukért felelősségre vonó és hibáztató megnyilvánulások.¹

A könyv második része, melynek címe „Testképek”, az 1985-ös tragikus kimenetelű első magyar szépségkirálynő választásra, a szexualitással foglalkozó korabeli filmekre és a nudista strandok megjelenésére reflektál. A szépségkirálynő választás kapcsán a szerzők nem az események rekonstruálására töreksenek, hanem a korabeli sajtóreceptiót, valamint néhány egykori versenyző visszaemlékezését elemzik a velük készített interjúk alapján. Ebben a fejezetben már nagyobb szerepet kapnak a visszaemlékezések, de emellett a szerzők továbbra is tárgyalják a szépségverseny médiareprezentációját. Értelmezésük szerint Magyarországon a nyilvános beszédben „idegen testként” jelent meg a szépségverseny. A kádári állam-szocializmus alatt nem volt divat szépségversenyt rendezni, ezért a szépségverseny a korabeli sajtóban káros nyugati hóbortként jelent meg. A lapok a közerkölcsöt féltették, és a nyertes, Molnár Csilla halálával vélték igazolni ezt a félelmet. Bár a téma nagyon izgalmas, hiányoltam a szerzőknek azokra a kérdésekre vonatkozó reflexióját, hogy miért nem állt érdekében a szocialista hatalomnak a szépségkirálynő választás, valamint annak értelmezését, hogy mit jelentett a szépség a (kádári) állam-szocializmusban,

¹ Ilyen például a Baranyai Megyei Rendőr-főkapitányság nemi erőszakról szóló “Tehetsz róla, Tehetsz ellene” szlogenrel megjelenő fiatal nőknek készült oktatóvideói, amelyek az elkövetők helyett az áldozatokat teszik felelőssé az elkövetett erőszakért. Az egyik ilyen [VIDEÓ](#) elérhető (hozzáférés: 2014. november).

illetve, hogy mit jelent(het)ett a szépségkirálynő választás a korabeli nők egyes csoportjainak.

A szexualitás filmbéli ábrázolására is reflektálnak a szerzők egy alfejezetben, ahol a meztelenség és a másság ábrázolását vizsgálják több filmben, elsősorban a Makk Károly *Egymásra nézve* (1982) és a Tímár Péter *Mielőtt befejezi röptét a denevér* (1989) című filmekben. Itt a szerzők a korabeli kritikák és a sajtóvisszhang áttekintésével arra keresik a választ, hogy mi volt a szerepe a szexualitás ábrázolásának a Kádár-korszak utolsó évtizedében, illetve hogyan reagált a sajtó erre.

Mindemellett a szerzők röviden kitérnek a meztelenség jelenségére az NDK-ban, ahol a naturizmus legfőbb vonzereje a természetesség volt, a szexuális jelentéstől szinte teljesen megfosztva; az NDK hivatalos beszédmódjában a nudizmus a modernitás és fejlődés jelképe lett.(148) Ezzel szemben vizsgálják az első magyar, délegyházi nudista strand megnyitását, ahol ellenben az NDK-beli nudista strandokkal, a fürdőzők eleinte rendőri atrocitásoktól, erőszakos hatósági fellépésektől is tarthattak.

Az Utóhangban a szerzők a Balatonra ellátogató „könnyűvérű NDK-s lányokkal” kapcsolatos legendákat idézik fel többnyire informális, név nélküli, (baráti) visszaemlékezések alapján.

Ami a kutatás módszerét illeti, a szerzők azokat a szövegeket elemezték, amelyek eljuthattak az emberekhez, így főként újság- és folyóiratcikkeket, valamint filmeket vizsgáltak. Az *Ifjúsági Magazin* 1965 és 1989 között megjelent közel 300 lapszáma és a *Nők Lapja* 1957 és 1989 közötti egyes számai képezik az elemzés alapját, továbbá a lap három egykori munkatársaival készítettek interjúkat. Emellett a 70-es 80-as évek magyar filmjeit veszik górcső alá, és néhol, mint például a 1985-ös szépségkirálynő kapcsán, megjelenik két résztvevő személyes visszaemlékezése is, akikkel a szerzők szintén interjút készítettek. Ennek ellenére a szerzők talán többször is hagyatkozhattak volna személyes interjúkra, izgalmas lett volna a mindennapi életről megkérdezni az embereket.

A könyv stílusa olvasmányos, nemcsak a tudományos közeget célozza meg, hanem egy tágabb olvasóközönségnek íródott. A figyelemfelkeltő cím és kép, a feltehetően a Balaton partjánál strandoló fiatal nőről készült arc nélküli fotó a borítón is arra utal, hogy a szélesebb olvasóközönség elérése valószínűleg fontos szempont volt a szerzőknek és/vagy a Kiadónak. A meglehetősen gazdag képes illusztráció fontos kelléke a korszak bemutatásának, talán hasznos lett volna, a forrás megjelölésén túl, megjegyzéseket is írni a képekhez, hogy a fiatalabb olvasók is (jobban) érthessék az illusztrációk korabeli jelentőségét.

Összességében elmondhatjuk, hogy a *Szex és Szocializmus* nagyszerű kezdeményezés, a téma azonban oly gazdag, hogy további, elsősorban kritikai

nézőpontú kutatásokra és kérdésfelvetésekre is szükség van, amelyek segítségével átfogóbb képet kaphatnánk a korszakról, és mely elsősorban arra a kérdésre kereshetné a választ, többek között az ismertetett kötet eredményeire is támaszkodva, hogy miként és miért kísért a Kádár-korszak szex-diszkurzusa a jelenben.

Kulcsár Zsófia (Szegedi Tudományegyetem)

Felhasznált Irodalom

- Adamik, Mária. 1994. „A magyar szociálpolitika nemek szerinti perspektívából.” *Eszmélet* 19. (ősz).
- Fodor, Éva. 2003. *Working Difference. Women's Working Lives in Hungary and Austria. 1945-1995*. Durham, North Carolina – London: Duke University Press.
- Josie, McLellan. 2011. *Love in the Time of Communism. Intimacy and Sexuality in the GDR*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Susan, Zimmermann. 2010. „Gender Regime and Gender Struggle in Hungarian State Socialism”. *Aspasia: International Yearbook for Women's and Gender History of Central, Eastern and Southeastern Europe* 4, 1-24.